

telijke sociale werkvoorzieningsregeling en instellingen als 'beschutte' of sociale werkplaatsen. In de vierde ontwikkelingsfase, van 1969 tot heden, zien we een formele emancipatie in de vorm van gelijkwaardige rechten als inspraakorganen, functieloon, pensioen en uitzicht op een CAO.

De rode draad in *Van bedelstaf tot marktwapen* is het historische emancipatieproces van mensen met een handicap die op sociale werkvoorziening waren aangewezen. Moes laat in deze gedegen studie zien hoe de vrijblijvende armenzorg via werkinrichtingen zich ontwikkelde tot werk op maat krachtens wetten en maatschappelijke acceptatie in gelijkwaardigheid. De vraag die na het lezen van dit boek echter blijft, is hoe lang mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt nog aparte instituties nodig hebben. Ondanks het groeiende besef dat mensen met een handicap een normale arbeidsprestatie kunnen leveren, mits rekening wordt gehouden met hun mogelijkheden, krijgen slechts weinigen op de gewone manier een werkplek via de arbeidsmarkt. Zolang mensen voor de verbetering van hun maatschappelijke positie zijn aangewezen op sociale werkvoorziening, blijft deze onmisbaar.

Moes is optimistisch over de toekomst. Zo functioneert het sociale werkvoorzieningsbedrijf De Zijl-bedrijven tegenwoordig als een gewoon bedrijf, dat veelgevraagde producten en diensten levert tegen normale prijzen. De bedelstaf uit 1795 is na tweehonderd jaar een marktwapen geworden. Als deze ontwikkeling doorzet, zal, aldus de auteur, de sociale werkvoorziening zichzelf wellicht overbodig kunnen maken.

Dit rijk geïllustreerde boek is helder en vlot geschreven, mede dankzij het gebruik van vele verhalen en herinneringen van oud-medewerkers. De toegevoegde waarde van deze studie is dat aan de hand van de ontwikkelingen in Leiden, geplaatst in een landelijk kader, tevens het ontstaan van de sociale werkvoorziening in Nederland goed valt te beschrijven.

Edwin Maes

B. P. A. Gales, e. a., *Het burgerlijk armbestuur. Twee eeuwen zorg voor armen, zieken en ouderen te Maastricht, 1796-1996*, I, II, A. H. Jenniskens, ed. (Historische reeks Maastricht XXVI, XXVII; Maastricht: Stichting historische reeks Maastricht, 1997, 432 blz., ISBN 90 70356 73 2 (I), ISBN 90 70356 86 4 (II)).

Het is een hele klus geweest. Tussen 1982 en 1987 heeft een projectgroep onder leiding van de archiefambtenaren F. Roebroeks en J. Luijten de archieven van het burgerlijk armbestuur 1914-1964 geïnventariseerd, alles bij elkaar zo'n 400 strekkende meter archief. Dit heeft een manuscript-inventaris opgeleverd. In een nieuw project, waarin het stadsarchief, de Stichting historische reeks Maastricht en het burgerlijk armbestuur deelnamen, kwamen toen vervolgens een gedrukte inventaris (1993) en het bovenstaande boek (1997) tot stand.

Het zware karwei klinkt nog door in de moeizame taal waarin de verantwoording geschreven is: lange onduidelijke zinnen doen het ergste vermoeden, en de indeling van het werk in twee banden, vier delen en veertien hoofdstukken behoeft enige studie. Na deze eerste oriëntatieproblemen maak je kennis met een boeiend boek. In deel I (band I, hoofdstukken 1 en 2) worden de instellingen voor armenzorg van de Franse tijd tot nu besproken. In de Franse tijd werd de armenzorg geregeld vanuit de Bureaus van weldadigheid. Na het vertrek van de Fransen kregen de kerken en de particuliere instellingen weer hun taken op dit gebied terug. In de grotere plaatsen, ook in Maastricht, werden colleges van regenten ingesteld, die na de invoering van de Armenwet in 1854 burgerlijk armbestuur werden genoemd. In Maastricht kreeg dit college de eigendommen van enkele gasthuizen en domeingoederen uit de Franse tijd toege-

wezen. Het Maastrichtse burgerlijk armbestuur verzorgde het hele terrein van armenzorg dat niet door de kerken en particuliere instellingen werd bestreken. Praktisch geheel uit de opbrengsten van zijn bezittingen kon in de negentiende en twintigste eeuw een aantal instellingen op het gebied van zieken-, bejaarden- en armenzorg worden bekostigd en werd ook individuele ondersteuning verstrekt. Voor de invoering van de Algemene bijstandswet in 1965 werden de eigendommen van het Maastrichtse armbestuur ondergebracht in de Stichting Elisabeth Strouven, zodat deze bezittingen niet aan het rijk zouden vallen. Twee leden uit het bestuur van deze stichting hebben zitting in het huidige armbestuur. Zij en de overige leden worden benoemd door de Maastrichtse gemeenteraad.

Deel II (hoofdstuk 3) behandelt de intramurale zorg zoals die in de verschillende zorginstellingen (onder andere ziekenhuizen, bejaarden- en verpleeghuizen) in de negentiende en twintigste eeuw uitgeoefend is. De extramurale zorg wordt in deel III (verdeeld over band 1 en 2) beschreven (hoofdstukken 4 t/m 13). Behalve een overzicht van de overige instellingen van armenzorg worden ook meer thematische onderwerpen besproken, zoals de bedelingspolitiek in de negentiende eeuw en het burgerlijk armbestuur, het stelsel van armenzorg en visies op armoede in de twintigste eeuw. Elke periode kende haar eigen antwoorden op de vraag wat armoede is en wat eerste levensbehoeften zijn. Schoenen werden in 1945 bijvoorbeeld niet tot de eerste levensbehoeften gerekend, vijftien jaar later wel. Ook de benaderingswijze van het armoedevraagstuk was aan verandering onderhevig.

In de loop van de tijd werd er een steeds scherpere scheiding aangebracht tussen armlastigen of behoeftigen aan de ene kant en arbeiders of werklieden aan de andere kant. Na de Tweede Wereldoorlog was het niet meer de werkloosheid die de aandacht trok, maar de onmaatschappelijkheid. Heropvoeding door gecontroleerd wonen, waarbij het armbestuur betrokken was, werd hiervoor een tijd lang als oplossing gezien. De medische armenzorg, die preventief beoogde te zijn, behoorde ook tot de taak van het armbestuur. Een behoorlijke gezondheid zorgde er immers voor dat een arbeider in staat was te werken en niet armlastig werd. Interessant is de discussie aan het eind van de negentiende eeuw of armen te snel de dokter lieten komen of juist te weinig gebruik maakten van de voor hen kosteloze medische voorzieningen. Tot slot wordt in deel IV (hoofdstuk 14) de periode sinds de Algemene bijstandswet beschreven.

Alleen al de geweldige schat aan illustraties en foto's maakt de twee banden interessant. Het doel van het boek zoals dit in de inleiding verwoord is: een totaalbeeld te geven op basis waarvan in de toekomst deelstudies (dissertaties) kunnen worden geschreven, zal zeker bereikt worden, maar de twee banden zijn ook op zich zeker de moeite waard. Meestal wordt een bepaalde instelling in een plaats beschreven en zelden wordt getracht een totaalbeeld te schetsen. Handige naslagwerken zijn de banden overigens niet. Wie enthousiast is geworden door het Zaterdag bijvoegsel van *NRCHandelsblad* (3 januari 1998) en meer wil weten over de sanering van het Stokstraatkwartier in de jaren vijftig, komt bedrogen uit. Het boek bevat geen zaken- en personenregister. Geduldig zoeken in de noten levert uiteindelijk wel de titel op van het rapport (uit 1953) dat sociaal-geograaf en aalmoezenier Harry Litjens over de onmaatschappelijkheid in het Stokstraatkwartier schreef, maar een literatuurlijst zou het boek bruikbaar hebben gemaakt.

Biene Meijerman

E. de Jong, C. Steenberg, E. van der Vlist, *Eene aangename publieke wandeling. Een schets van historische stads- en singelparken*, C. B. A. Smit, M. J. W. J. van der Sterre, D. A. Sy-A-Foek, ed. (Zutphen: Walburg pers, 1997, 120 blz., f29,50, ISBN 90 6011 828 6).